

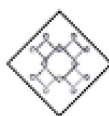
ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ НА КУЛТУРАТА И
МУЗЕЈ – СТРУМИЦА

INSTITUTE FOR PROTECTION OF THE MONUMENTS OF
CULTURE AND MUSEUM

STRUMICA

MUSEUM CHRONICLE

**(COLLECTION OF WORKS ON THE OCCASION
OF 65TH ANNIVERSARY OF “INSTITUTE AND
MUSEUM” - STRUMICA)**

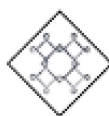

Strumica
2017

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ НА КУЛТУРАТА И
МУЗЕЈ – СТРУМИЦА

МУЗЕЈСКИ ЛЕТОПИС

**(ЗБОРНИК НА ТРУДОВИ ПО ПОВОД 65 ГОДИНИ
„ЗАВОД И МУЗЕЈ” - СТРУМИЦА)**

Струмица
2017

УРЕДНИЧКИ ОДБОР

м-р Васил Ѓоргиев-Лиќин, главен уредник

членови:

Александар Циќимов
Живко Велковски
Радмила Ташева
Маргарита Атанасова
Славица Тасева,
Илија Сувариев
Ване П. Секулов

м-р Зоран Руќак
Василка Ѓеоргиева
Пенка Мишева
Бранко Ѓоргиев
Никола Маглешев
м-р Душко Цветанов

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”,
Скопје

94(497.7)(082)

МУЗЕЈСКИ летопис : (зборник на трудови по повод 65 години
„Завод и музеј “- Струмица) / [главен уредник Васил Ѓоргиев-Лиќин]. -
Струмица : НУ Завод за заштита на спомениците на културата и Музеј,
2017. - 164 стр. : илустр. ; 25 см

Фусноти кон текстот. - На наспор. насл. стр.: Museum chronicle : (collec-
tion of works on the occasion of 65th anniversary OF “Institute and Museum”
- Strumica). - Библиографија кон трудовите. - Summary кон трудовите

ISBN 978-608-65524-9-7

а) Македонија - Историја - Зборници
COBISS.MK-ID 104657418

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТА НА СПОМЕНИЦИТЕ НА КУЛТУРАТА И
МУЗЕЈ – СТРУМИЦА
ОДДЕЛЕНИЕ ЗА ИСТОРИЈА И ИСТОРИСКО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

ЕДИЦИЈА - ЈУБИЛЕИ
КНИГА 2

асс. м-р ВИКТОР НЕДЕСКИ

Православен богословски факултет “Св. Климент Охридски”, Скопје

СВЕТИ КОНСТАНТИН КАВАСИЛА КАКО СТРУМИЧКИ ЕПИСКОП

Свети Константин Кавасила е еден од најистакнатите архипастири на Охридската архиепископија, кој во текот на своето долгогодишно архијерејство кое надминува четири децении се среќава на чело на повеќе нејзини епархии, а на крај и како поглавар на архиепископијата¹.

За животот во раната младост и образованието на светиот Константин Кавасила нема податоци. Но, имајќи го предвид родот од кој потекнувал², како и општествениот сталеж на кој припаѓал, со сигурност можеме да кажеме дека се стекнал со солидно високо образование, како во областа на световните науки така и во сферата на духовните знаења. Тоа се гледа и подоцна од неговото плодно химнографско творештво, како и од прецизноста и длабочината на неговите прашања упатени до архиепископот Димитриј Хоматијан и епископот на Китрус Јован, за време на Константиновото управување со Драчката митрополија. Според Л. Пети, кој го изучувал уставот на манастирот „Пресвета Богородица - Елеуса“ во Струмица, свети Константин Кавасила е избран за струмички епископ по 1220 година, по смртта на Драчкиот митрополит Докијан³.

Во овој период Струмичката епископија ги зафаќала градовите Струмица, Радовиш и Конче, а нејзино седиште бил денешниот манастир Водоча. Таа се протегала по горното течение на реката Струмица и малку се раширивала на југ по долината на Крива Лакавица⁴. Била една од пограничните епархии на Охридската архиепископија и се граничела со епархиите на Константинополската патријаршија.

Зборувајќи за врската на Струмица и Струмичката епархија со свети Константин Кавасила, не можеме да ги одминеме светите Петнаесет тивериополски (струмички) маченици. Тоа е така бидејќи нивниот култ најмногу се развил токму во овој град, а за тоа секако, голема е заслугата и на овој свет архипастир и химнограф на Црквата Христова.

¹ Повеќе податоци и библиографија за свети Константин Кавасила види: В. Недески, *Свети Константин Кавасила Архиепископ Охридски – житие, богослужба, акатист*, Охрид, 2015.

² За родот Кавасила види повеќе: А. Αγγελόπουλου, *Το γενεαλογικόν δένδρον της οικογενείας των Καβασιλών*, Μακεδονικά, т. 17, Θεσσαλονίκη (1977) 367-396.

³ L. Petit, *Le Monastère de Notre Dame de Pitié en Macédoine*, Известия Руского археологического института в Константинополе, VI – I, Цариград 1900, 96.

⁴ С. Новаковић, *Глас. Српске кралске Акад. Науки*, т. 76, 22-23.

Најпрвин, значајно е да се каже дека градот Тивериопол⁵ на овие простори се среќава уште во првите векови на христијанството. Култот, пак, на мачениците кои овде пострадале во времето на Јулијан Отстапникот, се развил особено со прекинувањето на прогонот на христијаните. Кон крајот на VI и почетокот на VII век, градот Тивериопол бил разурнат со аваро-словенската наезда на овие простори⁶, при што настрадала и базиликата која била изградена над гробовите на мачениците. Овие случувања довеле до времено опаѓање на култот на светите маченици, што секако било плод на судирот на христијанските со паганските верувања на новонаселеното словенско население. Но, со подемот на Бугарската држава и постепеното покрстување на словенското население во IX век, култот на локалните маченици почнал да се обновува, па така и на темелите на разурнатата базилика бил подигнат крстовиден храм.

За подигањето и возобновувањето на култот, значајно е да се споменат Словенската богослужба составена во нивна чест, од страна на свети Климент Охридски (кој во осмата и деветтата песна, во акростих го оставил своето име), како и Пространото грчко житие составено од свети Теофилакт Охридски.

Така, времето на Константиновото епископување во Струмица, било токму период во кој се возобновувал и континуирано растел култот на славните маченици. Овој култ придонесувал за сè помасовно прифаќање на христијанството од страна на Словените, а доказ за тоа е и соборниот храм на Брегалничката епархија во Крупиште, кој бил подигнат токму во спомен на Петнаесетте струмички маченици⁷. Како продолжувач на делото за возобновување на култот на Светите Петнаесет тивериополски свештеномаченици, и епископот во градот Струмица - свети Константин Кавасила ги пишува своите први химнографски творби посветени токму ним, кои се сочувани до денес. Станува збор за два канона во чест на светите Петнаесет тивериополски свештеномаченици кои пострадале во времето на Јулијан Отстапникот. Вториот канон е напишан во акростих кој гласи: „Σύνταγμα τερπνόν μαρτύρων αινέσω“⁸ (Со пријатна творба ги воспевам мачениците).

⁵ Промената на неговото име во Естреон (или Астрион) како што го именува Хиероклес во VI век, навела некои историчари на мислење дека на овие простори не постоел град со име Тивериопол во овој период, туку се формирал многу подоцна, во почетокот на деветтиот век, кога колонисти од Тивериопол Писидиски, основале населба со истото име помеѓу селата Баница и Водоча. Овој став во одредени научни кругови создал мислење дека светите Петнаесет тивериополски маченици не се локални светители, туку станува збор за култ кој се пренел на овие простори од градот Тивериопол во Писидија преку колонизираните воени ветерани, кои пренеле и дел од нивните мошти во Струмица (име кое го добива градот со доаѓањето на Словените). Сепак, најновите археолошки истражувања на Д. Коцо и П. Милковиќ Пепек, како и на Б. Алексова, покажуваат дека не постои сомнеж за тоа дека станува збор за локални струмички маченици, и култ кој се родил токму на овие простори. Cf. Б. Алексова, *Епископијата на Брегалница*, Прилеп 1989, 121-129 ; И. Велев, *Низ преминот на традицијата*, Скопје 2006, 12.

⁶ К. Μλόνη, *Η Στρόμνιτσα*, Θεσσαλονίκη 1961, 5-6.

⁷ Велев, *op. cit.*, 15.

⁸ K. Nichoritis, *Cyrlomethodianum*, Thessalonique 1986, 39

Овие два канона составени на грчки јазик, според последните истражувања, биле преведени на словенски во 1690 година⁹. Првиот препис во Празничниот минеј од старата збирка на Белградската народна библиотека (изгорен во 1941 година) е зачуван во преписот на Т. Вукановиќ, а други преписи на овие канони се наоѓаат во библиотеката на светогорскиот манастир Зограф и во струмичката соборна црква Свети Кирил и Методиј, а неодамна е преведен и на современ македонски јазик¹⁰. Во словенската служба, пред каноните составени од Кавасила, кои се поместени во утрената богослужба, стои натписот: творение господина Константина Кавасила архиеп. тогоже града: гл. ѿ: (творба на господинот Константин Кавасила, архиепископ на овој град, глас 8-ми).

Двете дела на светиот архиепископ, посветени на светителите, укажуваат на неговата голема почит кон локалните струмички свештенослужители, чиј култ бил особено развиен во источните епархии на Охридската архиепископија. Овие творби, секако, се плод и на неговиот стремеж да го засили споменот за нив, а преку тоа и да ја зацврсти верата на локалното население. Тоа укажува на сериозната грижа на светиот архипастир за својата паства, и неговиот стремеж постојано да ја поттикнува ревноста помеѓу населението на нему доверената епископија, поучувајќи ги со примерот на непоколебливите маченици.

Од периодот на Константиновото епископствување во Струмица датираат и првите негови преписки со архиепископот Охридски Димитриј Хоматијан. Оваа преписка е издадена во седмиот том на *Analecta sacra et classica*¹¹, на кардиналот J. B. Pitra заедно со останатите дела на Хоматијан, а како извор се наведува Минхенскиот кодекс бр. 62¹². (сл. 3 и 4) Во 1891 г. е направен опис од страна на Антониј Момфератос¹³ кој особено се задржува на прашањето под реден бр. 14 (ΓΔ) упатено од струмичкиот епископ Константин до Хоматијан, во кое епископот прашува: „Дали е можно да прими свештенство оној кој во неполна возраст имал малолетна свршеница која починала, и подоцна се оженил со друга жена?“¹⁴ (сл. 4).

Очигледно епископот Константин се соочувал со конкретна

⁹ И. Снегаров, *История на Охридската архиепископија*, т. I, София 1995, 211; 280-282. Словенскиот превод на канонот за Петнаесетте струмички маченици од Белградската народна библиотека го објави Т.Р. Виќановиќ, *The Legend of the Martyrs of Tiberiopolis (Strumica)*, Врањски гласник VII, Врање (1971) 45-76; Свети Константин Кавасила, *Житие и канон на светите Петнаесет Тивериополски свештенослужители*, Скопје 1997, 75-95. Овој канон го обработува и И. Велев, *op. cit.*, 47-60.

¹⁰ *Житие и канон на светите Петнаесет Тивериополски свештенослужители*, Струмица 1997, 73-95.

¹¹ J. B. Pitra, *Analecta sacra et classica*, т.7, *Juris ecclesiastici Graecorum selecta paralipomeni Δημητρίου αρχιεπισκόπου πάσης Βουλγαρίας του Χωματιανού τα ποιήματα*, Parisiis et Romae 1891, 63-66.

¹² A. Battandier, *Preface*, in. Pitra, *op. cit.*, XXIV.

¹³ A. Μομφερράτος, *Κριτική на J. B. Card. Pitra, Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi parata T. VII. Juris ecclesiastici Graecorum selecta paralipomeni Δημητρίου αρχιεπισκόπου πάσης Βουλγαρίας του Χωματιανού τα ποιήματα. Parisiis et Romae, Roger et Chernowitz 1891. 8°. XL-i-893*, Византийский Временник, т. 2, Москва 1895, 429.

¹⁴ „Εί χρή προαχθῆναι εἰς ἱερωσύνην τὸν ἐν ἀτελεῖ μὲν ἡλικίᾳ ἀνήλικον κόρην μνηστευσάμενον, ταύτης δὲ θετηκῆϊας, ἐρέρα γυναῖκι κατὰ νόμου συζευχθέντα“ Pitra, *op. cit.*, 63.

ситуација, и поради специфичниот карактер на истата побарал совет од самиот архиепископ. Уште на почетокот архиепископот Хоматијан признава дека станува збор за специфичен случај и дека помеѓу црковните писатели и црковните правила се среќаваат поделени ставови во однос на ова прашање. Меѓутоа дефинирајќи ја неполната возраст според законите на императорот Лав Мудри и Алексеј Комнен како возраст до дванаесет или четринаесет години, и повикувајќи се на осумнаесеттиот канон на свети Василиј Велики, заклучува дека доколку станува збор за момче кое ја изгубило свршеницата до наведената возраст и подоцна се оженило со друга жена, тогаш не постои пречка да прими свештенство¹⁵.

Покрај одговорот, ова писмо изобилува и со други значајни податоци. Особено е впечатлив воведот од Посланието - одговор на Хоматијан, кое е единственото непосредно сведоштво за состојбата на Струмичката епископија во времето на Кавасила, како и потврда за проблемите со кои светиот епископ се соочувал таму. Пофалувајќи го посветениот епископ на своето паство, архиепископот Хоматијан го започнува посланието со зборовите: „Настапи благопријатно време за Струмица и конечно е според напишаното очекување, и според она што го видовме, но и според тоа што нè известивте - дека секојдневно Струмица оди кон подобрување, а [Вие] имајќи совршена љубов кон неа, ја храните и ја успокојувате“¹⁶. Овие зборови се силно сведоштво на Хоматијан за посветената работа и труд на епископот Константин што, секако, резултирало со благородни плодови.

Дека епископството во Струмица во овој период не било ни малку лесно сведочат зборовите на епископот Константин Кавасила кои Хоматијан подолу ги парафразира, но не изостанува и утехата на неговиот духовен покровител кој му напишал: „Но, ми рече, чесна моја главо, дека си забораен како мртовец? Ова испитување за тебе слично на тоа на псалмопевецот, т.е. постави во нашата љубов, и ни стана целосно познат и јасен...“¹⁷. Мошне впечатлив е начинот на кој епископот Кавасила ги користи зборовите на псалмопевецот за да ја искаже својата

¹⁵ Оваа тема многупати се актуелизирала, а се поставувало и прашањето за второбрачност на свештениците кое се забранува со шестиот канон на Пето-шестиот собор. Во 1910 г. Карловачкиот синод повторно го актуелизира ова прашање, испраќајќи писмо до константинополскиот патријарх Јоаким III. Во 1920 г. белградскиот архиепископ Димитриј испраќа друго писмо во врска со ова прашање до местобљустителот на константинополскиот трон Доротеј – митрополит на Бурса. Во најново време ова прашање треба да биде повторно разгледано на претстојниот сеправославен собор во Константинопол во 2016 г. Во врска со оваа тема види и: А. Παπαδοπούλου, *Η Εκκλησία της Ελλάδος έναντι θεμάτων πανορθόδοξων ενδιαφέροντος κατά τον κ' αιώνα*, Ανάλεκτα Βλατάδων 58, Θεσσαλονίκη 1994, 98; Γεναδίου Θεσσαλονίκης, *Το ζήτημα του γάμου των κληρικών*, Γρηγόριος ο Παλαμάς 2, Θεσσαλονίκη 1918, 340-343; Δ. Γεοργιάδου, *Περί του γάμου των ήδη κληρικών*, Εκκλησιαστική Αλήθεια 31, Κωνσταντινούπολη 1911, 139-140.

¹⁶ „Χρόνιος ἡμῖν ὁ καλὸς ἦκει Στρούμιτζης, τὰ γε δι' ἐγγραμμάτου προῤῥήσεως, τὰ γὰρ δι' αὐτοψίας, ἀλλὰ τοῦτο πάλα ἡμῖν ἀπέγνωσται, ὅτι πᾶσιν ἡμέροις πρὸς τὴν βελτίστην ἐπέστραπτε Στρούμιτζαν, καὶ δριμῶς πρὸς παύτην τρέφει τοὺς ἔρωτας, ὡς καὶ θρεψαμένης καὶ φίλων ἐπιλανθάνεσθαι“ Pitra *op. cit.*, 63.

¹⁷ „Ἀλλὰ γὰρ εἶπε τιμία μοι κεφάλη, πότερον ὥσει νεκρί σοι ἐπιλεησμεία; Τοῦτο δὴ τὸ τοῦ ψαλμοδοῦ ἢ δοκιμῆν τοῦ περὶ σὲ ἡμετέρου πόθου ποιούμενος, καθόλου μὲν ἀκεκρύχω καὶ ἄποτος ἡμῖν γέγονας ...“ Pitra *op. cit.*, 63.

тешка ситуација. Во продолжение архиепископот Димитриј Хоматијан му напомнува на епископот Кавасила дека времето во кое дејствуваат е „безверно и испревртено“¹⁸, но тоа не треба да го обесхрабрува, туку напротив - треба да го ободри. „Задушувај ја во себе безволноста на срцето и излеј се во слободогласна беседа“¹⁹ – нагласува Хоматијан, посочувајќи се себеси како верна поткрепа на младиот струмички епископ. Ваквите преписки со Хоматијан свети Константин Кавасила ќе ги продолжи и по неговиот избор за митрополит во градот Дроч.

Asistant Viktor Nedeski MA
Ortodox theological faculty “St Clement of Ohrid” - Skopje

ST. CONSTANTINE CABASILAS AS BISHOP OF STRUMICA^{20*}

Summary

St. Constantine Cabasilas was really eminent archipriest of the Ohrid Archbishopric, but due to historical circumstances that followed shortly after his primacy, today we have partial and scarce data of his life and work. As a child of the famous race Cabasilas, Constantine had the opportunity to obtain good education, information that can be seen from its hymnographic works, but the wide range of his knowledge is witnessed by his questions addressed to several of his contemporaries.

For the first time we find data about Saint Constantine Cabasilas as bishop of Strumica in 1220 and by this stage of his life the most important are his hymnographic works about the Holy Fifteen Tiberiopolis Martyrs – on whose cult revival he actively worked. His first correspondence with the Archbishop of Ohrid Demetrius Homatian dates from the period of his duty as a bishop in Strumica. This correspondence is an important source, especially in the area of the church law but it is also an indicator of the problems that he faced as a bishop in the Strumica Diocese.

¹⁸ „ἀπιστον και ανώμαλον“ *ibid. loc. cit.*

¹⁹ „Εξαμρῶση τὸ περικάρδιον, ἀθυμίας συμπνιγόμενον, ἢ και διαχυθῆ πρὸς ὀμιλίαν ἐλευθερόφωνον“ *ibid. loc. cit.*

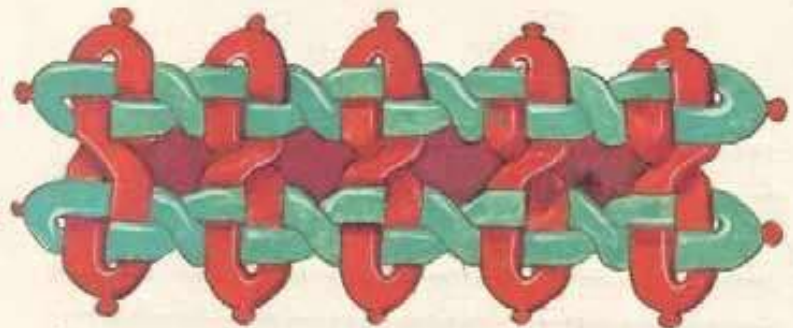
²⁰ * I would like to express special thanks to the General Secretariat for Research and Technology (GSRT) and Hellenic Foundation for Research and Innovation (HFRI) for the support to conduct this research included in the project supported by the decision no. 131175/12.

Сл. 1 – Портрет на свети Константин Кавасила во храмот Богородица Перивлешта во Охрид, 1295 г.

Сл. 2 – Портретот на свети Константин Кавасила во параклис Свети Јован Крстител – Протатон,
Кареја – Света Гора, прва половина на XVI век

Ἐπιμητρίου τοῦ ἀγιωτάτου, καὶ σοφωτάτου, καὶ γο-
 μιωτάτου ἀρχιεπισκόπου πατριάρχου βουλγαρίας τοῦ
 χωματῆρος, ποιήματα διάφορα ποιηθέντα ἀπὸ
 χαρῶν ὅντι τῆς αὐτῆς ἀγιωτάτης μάλας ἐκκλησίᾳ. πε-
 ραφωμένων καὶ καλυμμένων ἰαμῶν καὶ ἀνερχομένων
 :- ΤΕΛΟΣ :-

πρωτοφραστὸς σεβαστὸς Ἐπιμητρίου ἐπιμητρίου, βουλγαρῶν ἀπὸ
 τῶν οὐκ αἰώνιων, περὶ ἡμῶν ἐπισημῶν. αὐτῶς ἐπισημῶν ἐ-
 χον. πρῶτον ἀπὸ τῆς ἁγίας βουλγαρίας τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισ-
 κώπου χωματῆρος, καὶ Ἐπιμητρίου χωματῆρος. τὰ κατὰ τὴν ἐξουσίαν
 τῆς ἐκκλησίας. ἡμεῖς τὸν πατέρα, περὶ αὐτῶν ἐπισημῶν ἀποκρίσιν, τοῖς φι-
 λανθεροῦσι νόμοις, καὶ τοῖς ἱεροῖς νόμοις καὶ τοῖς σπουδαίοις σα-
 κρατοῦ καὶ ἁγίας ἡμεῶν ἐπισημῶν ἀπὸ τῆς ἁγίας βουλγαρίας τοῦ ἀγιω-
 τῶτος ἀρχιεπισκόπου. τῶν ἐπισημῶν ἀπὸ τῆς ἁγίας βουλγαρίας
 ἐκ τῆς ἁγίας βουλγαρίας τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου χωματῆρος
 τοῦ ἐπισημῶτος ἀπὸ τῆς ἁγίας βουλγαρίας τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου
 βουλγαρίας τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου χωματῆρος. καὶ τοῖς ἱεροῖς
 νόμοις καὶ τοῖς σπουδαίοις σακρατοῦ καὶ ἁγίας ἡμεῶν ἐπισημῶν ἀπὸ
 τῆς ἁγίας βουλγαρίας τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου χωματῆρος. καὶ
 τοῖς ἱεροῖς νόμοις καὶ τοῖς σπουδαίοις σακρατοῦ καὶ ἁγίας ἡμεῶν ἐπισημῶν
 ἀπὸ τῆς ἁγίας βουλγαρίας τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου χωματῆρος.
 καὶ τοῖς ἱεροῖς νόμοις καὶ τοῖς σπουδαίοις σακρατοῦ καὶ ἁγίας ἡμεῶν ἐπισημῶν
 ἀπὸ τῆς ἁγίας βουλγαρίας τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου χωματῆρος.

Сл. 3 – Почетната страница од Минхенскиот кодекс No. 62

